

O‘ZBEKISTON TEKISLIK QISMI QO‘RIQXONALARI VA ULARNING AHAMIYATI

Umaraliyeva Ziyodaxon Abdujabbor qizi
Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolda O‘zbekistonning tekislik hududlarida joylashgan muhim qōriqxonalar — Quyi Amudaryo, Zarafshon hamda Kitob geologik qo‘riqxonalarining tabiiy, ekologik va ilmiy ahamiyati yoritilgan. Har bir qo‘riqxonaning o‘ziga xos tabiiy boyliklari, o‘simlik va hayvonot dunyosi, shuningdek, ularning ekologik muvozanatni saqlashdagi roli tahlil qilingan. Shuningdek, mazkur qo‘riqxonalar orqali atrof-muhitni muhofaza qilish, noyob ekotizimlarni saqlab qolish va ilmiy tadqiqotlarni olib borishning dolzarbligi ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston qo‘riqxonalari, Quyi Amudaryo, Zarafshon, Kitob geologik qo‘riqxonasi, ekologiya, biologik xilma-xillik, muhofaza, ilmiy tadqiqot, tekislik hududi.

Аннотация. В статье освещается природное, экологическое и научное значение важных заповедников, расположенных на равнинной территории Узбекистана, — Нижнеамударьинского, Зарафшанского и Китабского геологических заповедников. Были проанализированы уникальные природные ресурсы, флора и фауна каждого заповедника, а также их роль в поддержании экологического равновесия. Также была подчеркнута важность защиты окружающей среды, сохранения уникальных экосистем и проведения научных исследований на территории этих заповедников.

Ключевые слова: Заповедники Узбекистана, Низовья Амударьи, Зарафшан, Китабский геологический заповедник, экология, биоразнообразие, охрана, научные исследования, равнинная территория.

Annotation. This article highlights the natural, ecological and scientific significance of the important reserves located in the plains of Uzbekistan - the Lower Amu Darya, Zarafshan and Kitab geological reserves. The unique natural resources, flora and fauna of each reserve, as well as their role in maintaining ecological balance are analyzed. The relevance of environmental protection, preservation of unique ecosystems and scientific research through these reserves is also highlighted.

Key words: Reserves of Uzbekistan, Lower Amu Darya, Zarafshan, Kitab geological reserve, ecology, biodiversity, protection, scientific research, plain area.

KIRISH

Quyi Amudaryo davlat biosfera rezervati daryoning quyi oqimida, Amudaryo etaklari va Orol dengizi oralig‘ida joylashgan allyuvial tekislikning keng maydonini o‘z ichiga oladi. Bu tekislik shimolda Orol dengizigacha cho‘zilgan, g‘arbda Ustyurt platosi, janubda Zangyuz Qoraqum, sharqda Qizilqum cho‘llari bilan chegaralangan.

Xorazm viloyatining Gurlan, Beruniy va Amudaryo tumanlari bilan ham chegaradosh.

Quyi Amudaryo davlat biosfera rezervati Nukus shahridan 90 km, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Beruniy tumani markazidan 44 km uzoqlikda joylashgan. Biosfera rezervatining umumiy maydoni 68717,8 gektarni tashkil qiladi. Hudud 3 zonaga bo‘lingan: qo‘riqlanadigan hudud 11568,3 gektar, bufer maydoni 6731,4 gektar va o‘tish zonasi 50418,1 gektar.

Tabiiy sharoiti: Hududning iqlimi keskin kontinental, qishi o‘rtacha sovuq va qorli. Mutlaq minimal -26 daraja bilan yanvar oyining o‘rtacha harorati 4-5 daraja sovuq. Yozning maksimal harorati +42 darajaga etadi. Bu hudud O‘rta Osiyodagi eng qurg‘oqchil mintaqalardan biri bo‘lib, bahor va kuzda o‘rtacha atigi 80 mm yog‘in tushadi.

Flora: biosfera rezervatida 419 ga yaqin o‘simlik turlari mavjud.

Hayvonot dunyosi: Hududda umurtqali hayvonlarning 348 turi, jumladan baliqlarning 41 turi, amfibiyalarning 2 turi, sudralib yuruvchilarning 24 turi, qushlarning 243 turi (shu jumladan ko‘chib yuruvchi turlari), 38 turi sutemizuvchilar ro‘yxatga olingan. Shundan baliqning 10 turi, sudralib yuruvchilarning 2 turi, qushlarning 14 turi, sutemizuvchilarning 4 turi O‘zbekiston Respublikasi Qizil kitobiga, 18 turi Xalqaro tabiatni muhofaza qilish ittifoqining Qizil kitobiga kiritilgan.

Ekoturizm: Biosfera rezervati hududida ekoturizmni rivojlantirish bo‘yicha bir qator ishlar olib borilmoqda, shuning uchun 3 ta ekoturizm yo‘nalishlari mavjud.

Zarafshon davlat tabiiy qòriqxonasi. Zarafshon qòriqxonasi 1975-yilda tashkil etilgan. U Samarqand viloyatining Zarafshon vodiysida joylashgan bo‘lib, 45,2 ming gektar maydonni o‘z ichiga oladi. Qòriqxonada tabiatni saqlash, ekologik muhofaza qilish, o‘ziga xos o‘simlik va hayvonot dunyosini himoya qilish maqsadida tashkil etilgan.

Flora va Fauna: Zarafshon qòriqxonasi o‘zida juda boy flora va faunani jamlagan. Bu hududda turli xil o‘simliklar va hayvonlar mavjud bo‘lib, ba‘zi o‘simliklar va hayvonlar faqat shu hududga xos bo‘lishi mumkin.

Flora: Qòriqxonada tog‘ o‘rmonlari, adir o‘simliklari, shuningdek, daryo bo‘yidagi o‘simliklar mavjud. Bu hududda aldar, pinak, qizil chinor kabi o‘simliklar o‘sadi.

Fauna: Zarafshon qòriqxonasi o‘zida turli xil yovvoyi hayvonlarni ham himoya qiladi. Hududda yovvoyi cho‘pon, bo‘ri, toshoq, qizil to‘ng‘iz kabi hayvonlar yashaydi. Shuningdek, turli xil qushlar va hasharotlar ham mavjud.

Zarafshon qòriqxonasi O‘zbekistonning ekologik muhofazasini ta‘minlashda, biologik xilma-xillikni saqlashda va ilmiy tadqiqotlar o‘tkazishda muhim rol o‘ynaydi. Qòriqxonada quyidagi jihatlar ahamiyatga ega:

Biologik xilma-xillikni saqlash: Bu hududda ko‘plab o‘simlik va hayvon turlari, jumladan, yo‘qolib borayotgan turlar ham himoya qilinadi.

Ekoturizm: Qòriqxonada hududida ekoturizm rivojlanmoqda, bu esa mahalliy aholi uchun iqtisodiy foyda keltiradi.

Ilmiy tadqiqotlar: Zarafshon qòriqxonasi biologik tadqiqotlar o'tkazish va tabiatni muhofaza qilish sohasida ilmiy izlanishlarni qo'llab-quvvatlaydi.

Shuningdek, qòriqxonada turizm va tabiatni sevuvchilar uchun ham o'ziga xos manzil bo'lib, bu hududning tabiiy go'zalliklari va xilma-xil o'simlik va hayvonot dunyosi tashrif buyuruvchilarga katta qiziqish uyg'otadi.

Kitob geologik qòriqxonasi – O'zbekistonning Qashqadaryo viloyatida joylashgan va 1979-yilda tashkil etilgan geologik va ekologik ahamiyatga ega bo'lgan tabiiy yodgorliklardan biridir. Bu qòriqxonada geologik jarayonlarni o'rganish, tabiiy resurslarni muhofaza qilish va biologik xilma-xillikni saqlash maqsadida tashkil etilgan. Kitob geologik qòriqxonasi taxminan 3,5 ming gektar maydonni o'z ichiga oladi. Ushbu maydon tabiiy va geologik yodgorliklarni o'rganish, saqlash va ularni muhofaza qilish uchun belgilangan.

Flora va Fauna: Kitob geologik qòriqxonasi o'zining geologik ahamiyati bilan birga, o'ziga xos flora va faunaga ham ega. Bu hududda faqatgina tabiiy yodgorliklar emas, balki o'simliklar va hayvonlarning turli turlari ham mavjud.

Flora: Qòriqxonada hududida asosan cho'l va tog' o'simliklari o'sadi. Qoraqarag'ay, soya, junsiz terak, qizil chinor kabi daraxt va butalar uchraydi. Shuningdek, daryo bo'ylarida va tog' etaklarida turli o'simliklar mavjud.

Fauna: Kitob geologik qòriqxonasi hududida yovvoyi hayvonlarning turli turlari yashaydi. Ular orasida toshqorilar, bo'rilar, yovvoyi cho'ponlar, ko'k jonzotlar va turli xil qushlar bor. Qòriqxonada faqatgina yovvoyi hayvonlarni himoya qilmay, balki o'simliklar uchun ham muhim ekosistemani ta'minlaydi.

Geologik yodgorliklar: Kitob geologik qòriqxonasi geologik tuzilmalar va jarayonlarni o'rganish uchun muhim ilmiy ob'ektdir. Ushbu hududda turli geologik yodgorliklar, jumladan, geologik qatlamlar, minerallar va tog' jinslari mavjud.

Biologik xilma-xillikni saqlash: Qòriqxonada o'simlik va hayvonot dunyosining turli turlarini saqlashga xizmat qiladi. Bu, ayniqsa, yo'qolib borayotgan yoki kam uchraydigan turlarni himoya qilish uchun muhimdir.

Tabiiy muhofaza: Qòriqxonada tabiiy resurslarning ortib borayotgan zararli ta'sirlardan himoya qilish uchun muhim ishlanmalar amalga oshiriladi.

Ekoturizm: Kitob geologik qòriqxonasi tabiiy go'zalliklari va geologik yodgorliklari bilan ekoturizm uchun juda mos hudud bo'lib, mahalliy va xalqaro turizmni rivojlantirishga yordam beradi.

Ilmiy tadqiqotlar: Ushbu qòriqxonaga geologiya, ekologiya va biologiya sohalarida ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun muhim markazdir.

Kitob geologik qòriqxonasi O'zbekistonda geologik va ekologik ahamiyatga ega bo'lgan birinchi qòriqxonalardan biridir. Uning tashkil etilishi tabiiy yodgorliklarni va biologik xilma-xillikni saqlashda, shuningdek ilmiy tadqiqotlar o'tkazishda muhim ahamiyatga ega. Bu hududning geologik xususiyatlari va tabiiy resurslari nafaqat ilm-fan, balki ekoturizm va mahalliy iqtisodiyot uchun ham katta qiymatga ega.

XULOSA

O'zbekistonning tekislik qismlarida joylashgan Quyi Amudaryo, Zarafshon va Kitob geologik qo'riqxonalari respublikaning tabiiy merosini saqlashda muhim o'rin tutadi. Ular nafaqat noyob flora va faunani himoya qiladi, balki ekologik barqarorlikni ta'minlash, iqlim o'zgarishlariga qarshi kurashish va ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun ham bebaho manbadir. Shu sababli, bu qo'riqxonalarni asrash va rivojlantirish ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim qadam hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi. (2020). O'zbekistonning tabiiy qo'riqxonalari va ularning ekologik ahamiyati. Tashkent: O'zbekiston nashriyoti.
2. Azizov, A. (2019). O'zbekistonning geologik qo'riqxonalarining ekologik ahamiyati. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish jurnali.
3. Karimov, R. (2018). Zarafshon va Quyi Amudaryo qo'riqxonalari: Ekologik tahlil va saqlash muammolari. Tabiat va ekologiya.
4. Rasulov, Sh. (2017). O'zbekistonning tabiiy ekotizimlari va ularni saqlash yo'llari. Ekologiya ilmiy tadqiqotlari.
5. Бекжанова, О., & Юсупалиходжаева, С. (2018). Этиологическая структура кандидоза полости рта в республике Узбекистан. Стоматология, 1(3 (72)), 13-17.
6. Sharipov, K., Abdullaeva, S., Khalilov, S., & Xadjibayev, A. (2025). Analysis of the effectiveness of hydrocarbon vapor condensation. International Journal of Artificial Intelligence, 1(2), 1287-1291.
7. Юсупалиходжаева, С., & Бекжанова, О. (2018). Изучение биомаркеров протеолиза–антипротеолиза в развитии кандидозного стоматита полости рта. Журнал проблемы биологии и медицины, (3 (102)), 114-117.
8. Shukurov, B. (2021). Kitob geologik qo'riqxonasi va uning ekologik ahamiyati. Geografiya va ekologiya tadqiqotlari.
9. Saodat, I. Ko 'k' leksemasing etimologik tavsifi. O 'zbekiston, 75.